ПЕТКО ТОДОРОВ
ПОД ЛИПАТА

chitanka.info

I

— Изпрежулихме си ръцете с този бурен, моите ме смъднаха чак. Стига, батьо, утре ще го доизскубем и в другите лехи. Жена, събери плевеля. Донеси го да го натрупаме на камара, ай тука на пътеката. Да е наръки. Като полеем бостаня, довечера с чирака ще го изхвърлим оттатък в сипеите. Де го него? — Ха-ха, коня отишел да доведе. Чакай пък аз да занеса хамутя. Ако има някоя вада неотпушена, вземи търнокопа, батьо, да я отпушиш.

— Ами като отвърза коня, напои ли го? Хубаво. Дай го тука. Остави го на мене, аз ще му турна хамутя. Ти вземи катраника да намажеш долапя и колелото горе да не скърцат. Оправи и лакомицата. Да не се пилее водата, че я виж как е изкопала покрай вадата. Тука жената пак мисирки беше насадила…

— Дорчо, Дорчо, стой! С-с-ст! Стой! Не те оставят и тебе мухите на мира. Цял ден си си клатил главата по моравата и си дръгнал крантавите си ребра. Още малко. Повърти долапя да полеем, подире ще те назобя и никой няма да те бута чак до утре. Ха, ела да те впрегна. Ди-и, ди-и… Върви де!

— Я го дръпни да го закопчеш от другата страна, батьо. Жена, намери му пак парцаля да му вържеш очите. Какво се чудиш? Добитък, пък и на него му се вие свят ли! Ами да те турна петстотин пъти на туй малко колело да обиколиш до вечеря, как ти се струва? Добитъка, и той не е без свяст. Хубаво го вържи. Ха тъй. — Да доде чирака да го поведе. — Обиколи два-три пъти с него, доде си поеме сам… Елате пък ний да седнем сега ай тука на синора под липата…

— Пуф-ф-ф, снеми си калпака батьо, да ти се проветри главата… И днешната горещина не беше малка. Я вижте стърковете на пиперя и на патладжаните като попарени стоят. На тази мараня, ний като смогнахме да оплевим повечето лехи… Сега да си починем. Подир труда и мъката, почивката е благодат. Този, който се е бъхтал като нас отзори, може най-добре да сети сладостта й по туй време. Ей вече сенките се отпуснаха надолу по лъките и отсреща въз баиря вечерника

зареди дългите из ръжта. Белите облаци, като разчепкани фъндъци вълна, и те се показаха отдолу. Вадите навред нали са отпушени. — Гледай, водата обиколи бостаня. Лехите захванаха да се поят. Сега ще се разкрави всеки стрък… Ех, какво хубаво се прохлади наоколо.

— Туй е тя, нашата книга, а, батьо! Какво ще кажеш? Всяка леха е лист в нея, всяка межда — ред. Ката година ний с жената си я преговаряме. Знаем я вече наизуст. Пролет с лизгаря и търнокопите я напишем и ще я четем цяло лято до Димитровден. Хем на ум ни учи, хем здраве ни дава, хем отгоре и хляба си изкарваме с нея. Ти, докато не беше се размирила Влашката земя, години наред походи отвъд, през Дунава да четеш. Ама не вярвам и твойта книга там да се е отличавала по нещо от нашата тук… Бог да прости баща и майка, че са я оставили… Слушам тази сутрина, буля облажава жената, че отхранила синове, работата им само на писане и четене да върви. Пък аз й соча лехите и й викам: — Който се научи на тази книга да пише и чете, той и помисъла на самия господ ще проумей. Над него господ стои и всяка буква с цвят кичи и с плод оплодява. И на нея пак си исках аз моите синове да научим. Нищо друго не им трябаше да знаят. Щяха и тримата да ме поменуват, докато са живи.

— Гледай, ти се смееш!

II

— Ей ми бога! Всеки път колчем стане дума за моите момчета или се размисля самичък за тях, струва ми се: язък, туй за туй отидоха… Жената все се сърди, като кажа тази приказка, ала тя не ме проумява. Мисли, че искам само момчетата да одумвам. Пък аз тях не ги съдя. В такова време настигнаха, когато младо и голямо ризата от гърба си продаваше на книга да върви да се учи…

— Нямаш ли за друго за какво да приказваш? — рече жената.

— Как тъй? Цял живот с батя не сме смогнали да седнем да си поприказваме, сега, когато ни побеляха косите, ако не си кажем, каквото ни се е набрало — в гроба ли тепърва ще си го доизказваме?… Аз отколе все се каня да разправя на батя: той е по-стар и толкоз е ходил по света. Може той нещо повече да проумява от днешните хора… Остави ме! На такъвзи ум като тебе не мога да лежа аз: защото всички тръгнали из един път, той ще бъде най-добрия. Да вървя като добитък подир другите и да не се питам: де отивам. Или едно нещо да не се побира в главата ми, и аз да го вземам тъй на вересия. — Тц! Те само даскалите гледат какво казва книгата и не му мислят нататък. Мене ми е дал господ ум и аз не съм го захабил в прашни бурета. Докато не се убедя в нещо да го видя — който ще да ми приказва и каквато книга да го пише… Виж да отида при тогоз, и при оногоз, да попитам — не ме е срам…

— Само да ставам на хората за смях ли?

— Волно му воля, който иска неща се смее…

— Като позастарее човек, казваш, батьо, захваща всичко да му се види наопаки и мъчно му се налива в главата ли?

— Не е тъй! На времето, когато първия ми син тръгна на училището, на мене още тогава не го побираше ума. Нека каже жената колко пъти съм се чудил: — Как изведнъж сега всички се родиха за книга да стават? Бащите им: един градинар, други овощар, трети ковач — те всички учени… Чакайте малко! По книга ли зелето ще садите или клинците по нея ще избивате! Или господ от небото ще ви

проважда печени врабчета, вий само да стоите и да четете. На нашето време един даскал имаше в града и той пак покрай ученията си и занаят държеше. Като научиш при него колкото да си записваш името и да можеш да си водиш сметките на тефтеря, тичаш по-скоро да се хващаш за работа и да си вземеш хляба в ръката. То се знай, който ще да става поп или този, който от даскала занаят ще учи — той ще остане по-дълго да му мете килията и да му носи дърва. Ама оставаха един-двама. Поп и даскал не е всякому подадено. Пък и не са занаяти да облегнеш само на тях…

Запяха една нова тогази — не знам отде бяха я донесли! — „Учете се, мои птички, четете, пишете“ — и помъкна се куцо и сакато. Моите не можах да ги възпра.

III

За най-големия, право да си кажа, мене не ми е толкова сега. То от малко си беше едно кекаво, злоядо дете, невредно, за нищо го не биваше. Проводихме го на училището и то кого да си избере за другарче? — Помниш ли жена? — На Главанака момчето. Онуй сухоръкото, с изюдените уста. Първия ден, щом ги погледнах как са стиснали под мишца плочите си и се клатят нагоре към къщи, рекох си на ума: „И двама сте тъкмо в една кола да ви впрегна…“

И подир година-две, като ми казаха и даскалите, че и той прилегнал към книгата, оставих го — хайде пък, нека заляга там, с перо, с книга, ще помине с тях как да е в света. Работа, каквато и да го накараш, не може й излезе наглава. Купих му една ракла да си къта в нея букварите — и казах на майка му: „Никой за нищо да го не закача.“

То и тъй по-напред не му се чуваше твърде гласа из къщи, пък откакто се вдаде в учението, съвсем… Забравихме, че с нас живее човек. Сегиз-тогиз се мерне помежду ни една сянка — и толкова. Тогава аз за първи път в живота си тъй отблизо захванах да виждам какво нещо е книгата. Как човек съхне и крее до нея! Мина време, взе да дохожда на години момчето: уж да заякне, да възмъжей, а то като че се срасте само, няма сила, дето се казва, хляб да си отчупи. И отде ще се вземе сила у него. Да е работил, да е ходил, че да седне да се наяде, да събере и сила. Пък то, и денем, и нощем си гноил гърдите над книгата, доде над паралята, близне от туй, от онуй — от котката по-малко ядеше! Че отгоре на всичко едно замислено, окумено, лута се из къщи като запоено. Гледа те и виждаш, че те не вижда. Слуша те: — а-а-а, вика само, не може да си събере ума, да чуе какво му приказваш. По-малките и двамата го взеха на смях. Аз съм баща, захвана и мене да ме боли сърцето за него. Най-вече, като влезех в къщи, да ги погледнех с Главанаковото, коленичили до раклата, пишат, струваше ми, виждам ги и двамата над гроба си как са се надвесили…

Додея ми веднъж: „Поврага, рекох, и писанието ти, и учението ти! Лишни деца, който има, нека ги провожда на училище.“

Потеглих го аз да го отбия от този път, ама той нали вече тръгнал в него! И тъй му приказвах, и инак… — Не, толкова се бъхтал досега, ще кара още една година да свърши нашето училище, тогава щял да види какво да прави. Взема неговата страна майка му, вмесиха се някои от съседите и аз… Кешки тогава да бях настоял повечко на своето…

Как да е, мина зимата: цяло тенеке газ изгорихме повече да чете катаден до късни полунощи. Напролет всички деца от махалата изскочиха на игрището, по-малките и двамата за ядение не можем да ги приберем — той седнал горе на чардака, забил си главата в книгата и от сутрин до вечер ту една оставя, ту друга взема, все чете…

— Какво пришепна пак под нос, жена? Слушаш ме и се чудиш как едно по едно съм ги запомнил всичките ли? Чакай, аз ще ти ги изредя докрай! А, няма буля тука и тя да слуша…

— От Кирил и Методий, кажи, батьо, даскалите, като захванаха да изпитват децата, питаха го комахай два месеца. Най-подир на Петровден ще им кажат: кое е дало изпит и е минало по-горе, кое остава да повтаря. Пусна черкова, вземахме се няколко души от съседите — отидохме в училището.

Даскалите се наредили покрай една дълга маса, раздават на децата едни листове — свидетелства, и само викат: „Дава и минава — дава и не минава“. Изправи се някое пред масата — бледо, изсъхнало, — вдигне ръчица да поеме свидетелството си, каже му даскала: „Не минава!“, и то току му се разтреперят свирките, стъписа се, долнята му устна се задърпа и се разплаче. Изправи се друго — „Минава!“ Подскочи изведнъж, пръпне като пъдпъдък.

Гледам ги аз, пък Берберя, покойния, седнал до мене, бута ме и ми шушне на ухото: „Не стига дето свети Петър се е изправил на райските врати горе, ами и тука долу: туй пуща да мине, онуй не пуща…“ Тъй ще му е отредено на този светец, засмях се и аз, и на горния, и на долния свят все той да ги разплаква и да ги радва.

Дадоха му на моя син свидетелство тогава, отличил се по всичко. Като му лежало туй на сърцето, рекох му — доби го вече, я? Да го прибере в раклата си да си почине, подире ще видим и да го наредим някак.

IV

Нашата работа нали я знаеш, батьо!…

Ай тъй и тогава през лятото пак се бях залисал покрай бостаня, рядко ми оставаше време да надникна да видя какво става из къщи. Само празник на връщане от пазаря се отбивах у дома за обед. — Имахме нея година десетина пилета, за момчето всеки празник и пиле заколваше майка му.

Жената пристоя, хвърли и той книгите настрана, повлякоха го момчетата по реката, по лозята и подир някоя неделя, гледам го, захвана да дохожда на себе си. Не исках още да го бутам: нека се съвземе хубаво.

Мина Илинден, към богородични пости зазряха дините и пъпешите. Него лято не хванаха дъждове, зеленчука твърде не стана. Ама бях посеял ей таме десетина лехи дини и пъпеши! Като се наляха, та се натъркаляха до малините една до друга като гюллета: мало и голямо се провърви на бостаня!

Беше дошел и кмета с трима-четирима даскали веднъж. Откъснах им няколко дини, откъснах им и пъпеши, рязаха ги, ядоха, черпиха се с ракия — повикаха и мене да почерпят.

— Ти — каза кмета — имаш едно момче, сега свърши училището. Намери ли му някаква работа? Я го проводи при мене да го направя писар. Триста гроша ще му дам на месец.

— Хах — зарадвах се аз. — Още утре ще му кажа да доде!

Обърна се тогава един от даскалите към мене. Той не беше нашенец, не ми иде на ум сега как го казваха.

— Ти — рече — не давай твоето момче писар. Проводи го в Габрово да се доучи, подире ще намери и повече от триста гроша да му дадат…

Аз, като бях видял вече какво е книгата, вдигнах ръка изведнъж:

— Тц-тц! Не искам, даскале, син ми и да чува тази приказка! Нито имам толкова пари да го издържам, ни и да имам ще му дам…

И още същата вечер бързам да си отида да разправя на момчето — мисля си, ще го зарадвам.

Отворих вратата, влизам у дома, намерих ги и тримата долу в трема. Той стъпил на стол, вдига едно сандъче, направено на кафез, по-малкият, изправен на стълбичка, присяга през главата му да закачи кафеза на гредата, пък най-малкия, прегърнал две гугутки, чака да ги запрат вътре. Година и повече гугукаха тези гугутки под стряхата — струва ми се, някое от вашите момичета, батьо, беше им ги дало…

Заковаха кафеза, него го потеглих настрана и му казвам:

— Тъй и тъй… Работа тъкмо за тебе.

Пък той наведе глава, че като замънка:

— Добре, татко, ама аз съм решил да отида в Габрово!

— Туй тя, новата!… Че кого пита на своя глава да решаваш — подех го аз. — Кой ще те поддържа? — Той мълчи. — Колкото си се учил, стига ти. Няма да се учиш, докато си отпориш кожата…

Седнахме на паралята, аз като баща мъча се да му докажа и разправя всичко. — От учение няма полза. Само ще си затрие силата и младостта в книгата. Учен човек никога не може си изкара самичък хляба; все ще протяга ръка на другите, които работят, да му дадат. И целия свят ще се смее и ще се подиграва с него…

Аз му думам, той само си чопли ноктите, спогледват се с по-малкия и се подсмихват. — Колко бяха се учили и двамата и колко знаеха, ама — те учени, аз прост, — хванаха да ми вземат приказките на смях и да ми се надуват още оттогава.

— Да знаеш, батьо, как са ме вадили от кожата навън с тези присмехи, и колко пъти майка им се е изправяла помежду ни да не се сбием!… Ти си се спрял, хортуваш му и му доказваш човешки, то, вирнало нос, хапи си устните и не иска да си стори труда и да ти отвърне дори. Докато изкопчиш една дума от устата му — е-е, сякаш милостиня ще ти даде.

Ами тогава аз още не бях влязъл в нрава на ученитe и се запъвах от все сила.

— Да речем, ще отидеш в Габрово, ще се изучиш. Подире?

Свива рамене.

— Ще видя, вика. Сега не е като на наше време. За учени хора има много работа.

Най-подир, като видях, че не иска да вземе от приказка, вдигнах си мотиката и пачника и си тръгнах към бостаня. От прага само се извих и му казах:

— Прави каквото искаш. Пет пари от мене няма да видиш.

V

Един-два дена след нашата разправия жената се опитала и тя да го отвърне. Ама като видяла, че щом му заприказва, и на него му се наливат очите, оставила го. А подир някой време — нали е майка, пристанала му и сама на ума. Полека, без да чуя аз, взела да го събира за път. Разчепкала дреп, натъпкала му дюшек; беше останала от руските солдати у дома една сива завивка, дала му я и нея: нагласила му, стегнала му всичко, каквото тряба. Нямали пари да замине и за първо време да се настани там — взела си майка му среброто — чапрази, гривна, обици, — отишли двамата при сарафина, заложили ги, той им дал сто и петдесет гроша. Пък повикали Стояна кираджията с коня си. Рано една сутрина натоварили му дрехите, целунало момчето на майка си ръка, кираджията повел коня, то с една тояжка подир него, че през кривините, през тревненските колиби, право в Габрово.

— Я дай си тютюня, батьо. В моя пакет останало само дребното — не мога да си свия цигара… Толкова стига ли… Аз огън си имам… И ти ще запалиш ли?

Изпроводила го майка му, притворила портата, влязла си у дома. Пък като се погледнала сама: — ами сега? До днес той пухтял и въздишал из къщи, тя го раздумвала — от днес захванала тя да пухти, нали нея няма кой да утеши! Двама по-малки стоят пред очите й. Тя тях ги не вижда. Дори те като че не са й деца: не може да ги търпи. Не зная какво се изтървал най-малкия да й рече, тя им се сропала, нахокала ги и ги изпъдила при мене на бостаня.

Надвечер додох си в къщи. Тя седнала в трема, скръстила ръце, не повдига очи и да ме погледне. Сещам се аз каква е работата, ама се правя уж нищо не разбирам.

За момчето зло сърце още не си правех. Мислех си, ще постои в Габрово, ще се повърти да му проводя някой грош — като види, че аз не се обаждам — какво ще прави? Ще си вземе пак тояжката и ще се върне, както е отишел…

Покрай зелето и алабашите аз още по цял ден си имах работа тука. Ама вече беше захванало да се заесенява, не можеше да се нощува в колибата — захванах вечер да се прибирам в къщи. Жената на мене нищо не казва, пък гледам все умислена, все току въздиша. Легнем да спим: ту на тази страна се обръща, ту на оназ и сън я не хваща. Напред не можеше да ги търпи по-малките около себе си, сега изведнъж й домиляха: щом станем сутрина и първата й грижа — тях да ги нареди и изпроводи на училището.

— Тъй ли беше, жена?… Видиш — ти всичко криеше тогава от мене, ама аз като да съм бил в душата ти! Подсмихвай си се сега настрана, колкото искаш. Тогава, докато ти донесат писмо да разбереш момчето си… Помниш ли?

И днес сякаш ми е пред очите, батьо! Седнали сме двама, ей тука до долапя на една рогозка, турнали сме помежду си кринчето, лупим боб. Тя се обърнала към мене насам, пък аз гледам нататък: зад гърба й покрай цялата вада нацъфтели едни хубави желти мисирки. Лупим си тъй боба — шушлопа хвърляме настрана, зърната — в кринчето, — тя пак си свела очите, не продумва.

Надвечер, по туй време речи, децата ги пуснали от училището, пододоха се тичешком оттатък и от колибата още в един глас и двамата викат:

— Мамо, писмо… писмо дошло.

— Де го? — скочи изведнъж тя. — Дайте го. Какво пише?

Хванаха писмото и двамата срещнаха глави над него и един през други засричаха.

Момчето пишеше, че и габровските даскали го питали и разпитвали няколко дена, отличило се и пред тях и те му отпуснали по двесте гроша на месец да стои и да се учи там. — Отсега нататък, казваше на края писмото, за мене недей мисли. Аз се наредих вече. Като взема да си получавам месечината, на три пъти ще отделя по петдесет гроша и ще ти ги проводя да си изкупиш заложеното на сарафина.

Тя се прекръсти, олекна й.

VI

Тогава пък аз се замислих. Какво се надявах, пък то какво излезе? Ама до него време кой ти беше чувал такова нещо: — Да те повикат, да те учат някъде, че отгоре на това и пари да ти дават! Толкоз много ли притрябаха на света учени хора и какво ще бъде то това учение в Габрово?

Поразчу се из махалата, захванаха да ме разпитват и съседи, и роднини.

— Ха-ха, може и буля да ме е питала!

Аз вдигах рамене пред всички.

— Те помислили — казваш, — че крием от тях нарочно?

— Може и да са помислили?

Сам, като не зная нищо, кому какво да кажа? Тряба да намеря някого на мене най-напред да разправи.

Рекох, ще попитам по-малкия — и той нали ходи на училището, може да е чул от даскалите нещо.

— Ти не знаеш ли сега какво ще учи батьо ти в Габрово, бре? — обърнах се към него.

То беше една зимна вечер — той, бозна къде хайтувал, дошел си, — ний бяхме се наяли всички. Аз съм се дръпнал на одъра отгоре, майка му топли гозбата, той седнал на паралята сред къщи, гладен, дошло му да повие вече.

— Какво ще учи! — сропа ми се.

— Питам те, какви работи ще учи?

Майка му сложи саханката на паралята и той се разлапа като вълк.

— Всякакви работи!

— Как тъй всякакви?

— Ай тъй. Ще учи всичките царства, дето ги е имало по земята, царете им. Кой цар колко е царувал, кои са му биле синовете; всеки с кого, къде и кога са се били. Мястото, годината и деня, когато са ставали битките им.

Аз свих рамена:

— Може да има охолни хора по света и туй да им се иска да знаят. Ама на моя син защо му е?

— Как, защо му е? Нали ще го питат за него… Ще учи още и по целия свят де какви градове има, имената на моретата, на реките, на планините и на върховете на планините. През коя планина къде се минава и коя река каква земя от каква отделя.

Като из чувал изсипа той бързо-бързо един куп приказки, после се извърна към мене, навярно да види дали ме е зашеметил съвсем. Аз пък се направих на глупак и взех да му приказвам тъкмо напротив, само да го дразня.

— Чева не ще тръгне пешком да обикаля света, за какво му е пък туй? Едно време хората се вдигваха, оттука на Божигроб отиваха; без книга да са чели и без да им е разправял даскал. Тук ще се отбият да попитат, таме пак ще попитат — навред нали има хора, ще упътят всекиго.

— Ха, тъй било… — запъва се той като рак на бързей и като че не ме и слуша биля. — Ще учи още имената на всички бръмбари, всички птици и четверокраки животни. Дето и да ги има по света. Всички бурени, цветя, треви и дървета. И всички камъни, масла и руди.

— Ех, ех — спогледнахме се ний с майка му и се разсмяхме. — И имената на всички звезди по небото няма ли да ги научи?

— Ха-ха. И тях!

— Е, ами ще остане ли място и за друго в тази глава, когато натъпчат в нея всичко, дето го има по земята и по небото. И за какво му е туй?

— Да го знае!

— Как тъй да го знае? Само затуй ли той ще стои там да си хаби младините и да си губи времето?

— Е, защо да си губи времето? Като го изучи, нали ще му дадат свидетелство, че е свършил?

— Ама за какво ми е неговото свидетелство? — оставих аз шегата настрана и вече го скепцах здравата. — Що ще прави той с един лист изписана книга и с глава, натегнала от царе, бръмбари и звезди!

Вперил съм аз в него очи, пък той сякаш му додея да се разправя с мене, стана от паралята, изви се към раклата си и е-е-е тъй изтежко

ми рече:

— Докато ги разбереш ти тези работи, татьо… Не са за тебе.

— Тъй ли! — викнах му аз. — Я ти, като си ги разбрал, да ми ги разправиш!

Той захвана да вие и да сучи. Насам-нататък, не може нищо да ми каже.

— Слушай жената какво приказва: — Все тъй… Те млади — пък аз съм чоплял само да намеря нещо да се наддумвам с тях… Чувай я, батьо: гръмнала й била главата от разправии…

— Чакай, аз ще ти кажа и за разправиите си с тях… Ами ний се заприказвахме, пък на чирака не му иде на ум да остави коня…

VII

— И ти с Дорча долапя ли ще въртиш, бре? Казах ти, да го поведеш, колкото да тръгне и да си вземе пътя веднъж… Ха, върви седни тука да си починеш малко.

— Я, как си се оправи самичък Дорчо; той си знае вече, не иска никой да го води… Сега се и позахлади — на него му е леко. Като му са свързани очите: през какви ли тъмни гори и клисури струва му се минава и бог знае какъв път е извървял…

Ще повърви той още някой час тъй. То слънцето е на залез, ей вече запипили отдолу по лъките пътя: хора и кола тръгват си да се прибират. На нас и хляба ни, и работата ни са тука. Тука е и на Дорчо зобта… Нека се полее бостаня хубаво, че в тази засуха тъй си изгаря стърка на междата, ако не го напоиш.

Аз до туй съм си дошел — и човека, и добитъка, и злака — всички от един корен издънки са. И всяко по реда си иска: храната, водата, въздуха и слънцето. Побъркаш ли му реда на което и да е — или го само храниш, пък на въздух не излязва, или не го поиш, пък слънце отгоре му пече — и то захваща да крее вече.

И ако има нещо, за което най-много да съм се разправял с моите синове, то е, защото ми се вижда и работата им, и живота им… ай тъй, вън от реда, дето го казват.

— Ти, батьо, нищо не си видял… Цяло лято си на градина във Влашко… Зиме се върнеш, ама то за колко? Без тебе, се вика, твоите деца пораснаха. И като ти бяха все момичета: отгледаха си се, направи им буля прикя, задоми си ги — ти не сети биля. Най-малката прескочи плета против волята ти, пристана на Бояджиевия: — ех, те тези работи, нали знаеш, стават… Не е то като с моите… И което насън не ми се е присъняло, ме накараха да го чуя и позная край тях. Ще се наддумваш и ще им се опираш биля, ами… къде щеш! Иска майка им да се оставя да ме поведат за носа…

С най-големия, виж, разправии не помня да съм имал. Той, каквото имаше, на майка си ще го каже. Ама с втория! Хем ропаше ми

се, не ме слушаше, посрещаше ми приказката, хем пак самичък съм ходил да го викам да приказваме. За книга ли беше той, когато и ум, и сръка, и сила му дал господ: и сега-сега каквато работа да го накараш, нищо не се отърва от ръцете му. Как той можа да се примири и да се побратими с букетата, още ми е чудно! То беше едно дете!… От неговия глас други не можеше да се чуе в къщи. По-стари, даскал, майка, баща — никого не искаше да знай. И каквото кажеше веднъж: сбъдник, умираше на свойта! Жената и съседите все току ми натякваха, че не съм му стягал юздите; оставил съм го цялата махала на главата си да вдигне. Пък то, слава богу, по-големия ми нали беше кротък, мирен; да му кажа: изуй си обущата, разрови жарта, стъпи в нея, ще стъпи. Ама за какво ми е кротостта му и послушността му? Тя на книгите му и на даскалите му може да приляга. Мене ми е човек да видя пред очите си, жив човек! Втория, щом бутнеше вратата да влезе в къщи, и всички сещаха кой иде. Ще доде вътре, гледам го тичал, борил се, заруменели са онези бузи, блеснали очите му, ноздрите му пърхат като на презобено конче. Сякаш абраш ще изхвърли! Седне на паралята, стисне коматя, че като захрупа — чак и ушите му пращят!… Какво да го спирам, какво да го вържа: младо вино, докато не прекипи, запуша ли се? Какви, какви не бели ми е правил!

VIII

Най-напред от малко беше му оживяло на сърцето: все около поповете и черковата да се върти. Една година тъй: — празник той ще се качи да бие камбаната; попа покаже от амвона причастието, той ще вдигне светилника — ако го изпревари друго момче, сдърпва се с него пред всички и го взема от ръцете му… Гледа го майка му и драго й става, вика ми: все около олтаря като навърта, може да поприсмирей… Пък аз си знам стоката и чакам да видя как ще я завърши само.

— Какво се засмя, жена? Завърши ли я?… Ха-ха, както тряба! Ама да ти кажа: той не е крив. Нали срещнах подире икономa, самичък ми разправи. Доде ми да му кажа: каквото си търсил, намерил си го — хайде да са здрави предни зъби!…

— Гледай, батьо!

Срещу Водокръщи, сутринта, светили поповете вода в черкова: ще тръгват да ръсят по къщята. Събрали се около всеки поп по тумба момчета, бият се кой да му носи менчето със светената вода. Икономa дал свойто менче на нашия — той и да пеял знаел цялото „Во Йордане“ и като най-верен. Ама повел подире си още седем-осем момчета да му приглашат.

Попа с китката и кръста в ръка, нашия с менчето и подир тях момчетата вървят от къща в къща наред и пеят. Забелязва нашия син, че другите, като додат в песента до „Во струях си Йордански“, млъкват, чакат него да поеме. Пък и забелязва още, че хората на попа дават по няколко гроша в ръка, а за тях пущат в менчето по петаче, по десетаче. Пресметнал си той: тези момчета едно, не знаят песента, друго — ако вечерта седне да дели с тях по равно, колко ще му, се падне. И скроява една такава: — влизат у кметови и от пътния праг още викват всички „Во Йордане“. Кметовия двор какъвто си е дълъг, докато додат до в къщи, изпели първата половина на песента. Отворили им вратата, кметката излязла със свекърва си да ги посрещнат — те тъкмо да подемат „Во струях“, нашия се смълчал, засекли се момчетата и той извикал:

— Дядо попе, тези не знаят Востроядата!

Извил се попа, скръцнал им, подхванал сам срещу кметицата „Во струях си Йордански, мир господ“, подире му и момчетата — изпели песента.

Като излезли от кметови, взел да ги гълчи попа. Разправя ме пак нашия! — другите не знаят Востроядата. Какво било туй Востроядата? Втората половина на песента, дето се вдига гласа с „Во струях“, момчетата си я нарекли Востроядата. Разсмял се и сам Икономa от тая, ама послушал нашия син, отделил другите и повел със себе си само него и още двама.

Водил ги до тъмна вечеря, не оставил къща да не обходят в града. Син ми с менчето в ръка; другите двама, като влезли в нашата махала, нарамили пък по едни дисаги: — ний сме еснаф хора, вместо пари сапунджията дава на попа няколко свещи, грънчарина — паница, и момчетата прибирали всичко в дисагите. Станало късно вече, обхтани, измръзнали, отишли у попови да му занесат изръсеното и да си разделят, колко се е събрало в менчето. Попадията им дала една тава, момчетата си изсипали петачетата. Много ли са му се видели на Икономa, полакомил ли се и за техния пай, навежда се и взема кривач от парите им: „Аз другите ги отделих, казва, вий останахте само трима: по-много ще ви се паднат…“ Прекипява на нашия, сграбчва и той с кривач останалите на тавата и без да му мисли: — Бац!… заронили се по брадата на попа мокри петачета само!…

Врясва попадията, погва го попа и той по-скоро из вратата, че у дома.

Дохожда си, ляга си: ни лук ял, ни лук мирисал.

На другия ден като се вдигна една врява… майка му си счупи хурката у него. Аз нищо не му рекох.

IX

Не само тогава — много пъти съм си затулял очите на буйствата му. И той като че беше ми хванал слабостта: дето поминеше, мало и голямо викаше от него.

Ама един път много беше се забравил. Щеше да ме пъхне в беля, години да ме разкарват по съдилища и да не мога да се разправя. Наложих го — не помня ощ веднъж тъй да съм го бил.

След Сръбската война две-три лета момчетата бяха забравили всички други игри, само на солдати играеха. Като ги разпуснеха от училището, излизаха горе на баирите — нашите отсам, отвъденчетата оттатък, — избираха си главатарите, направяха си от папрат колиби, измазваха си малки пещи, да пекат в тях круши и сливи, и захващаха да се дебнат. Някоя вечер или отвъденчетата се прехвърляха отсам да развалят колибата и пещта на нашите, или пък нашите натупат някои от техните по реката, тогава изстъпят се и двете страни над дола и по няколко дена се замерят с камъни: става същинска война.

Първото лято, докато син ми зяпаше патрахила на попа, момчетата от нашата махала ги водел на Берберя сестриния син. Като вуйча си и той беше такъвзи черен и пелтечеше — подире музикант стана някъде. Ама тогава между всички по-корав от него нямало и с прашка можал да хвърля надалеч. На второто лято, като отишел нашия на баиря — той повече харесал на момчетата, — избрали него за главатар. Сестреника на Берберя се разсърдил, оставил ги, минал оттатък към отвъденчетата и ги повел срещу нашите. Няколко дена завързали се едни битки: вече или тез, или онез…

Най-подир за последнята битка нашите се сговарят от вечерта още: да излезят на баиря и от сутринта, докато не се стъмни, никой да си не отива у тях.

На другия ден, щом слънцето се вдигнало, рано-рано нашият си отчупва един комат и изскача из къщи. За главатар като са го избрали и той ще бъде главатар какъвто се следва… Отива на колибата, подир малко дошли няколко момчета. Станал с тях да обиколи наоколо и да

си донесат за булгуря вода. Казали вече всички: няма да се връщат за обед: там на пещта ще си варят и булгур… Оттатък на другия баир никой още не се показвал. Като слезли на кладенеца в дола, изведнъж отгоре ги запарастили няколко отвъденчета. Рекъл син ми да се дръпне към нашия бари, погледнал, отсам пък сестреника на Берберя с още едного ги избиколили вече. В туй време, тъкмо ще ги хващат, задават се горе откъм колибата на нашите пък цял орляк момчета и вместо син ми, в примката се хваща сестреника на Берберя. Пипват го, повличат го със себе си — роб! Отиват горе на колибата, свързват го, изправил се нашия, ще го съди:

— Той е изменник — викат всички, — смърт!

Тъй се съдело по войната, чули те, и помежду тях тъй. Метнали му една връв на врата, този хванал единия край, онзи другия и син ми дава команда вече: ще го душат. Тъкмо го постиснали и то, Берберовото сестрениче, каквото беше черно, посинели му устните, пък и пелтек, едвам можало да издума на нашия:

— Чи-и-и м-милост нямаш ли бе?

Преди две години пак я разправяше син ми тая: той се стиска за корема от смях, пък ний с майка му го гледаме и се чудим на ума му. Без малко щели да удушат момчето.

Ами добре се случил на същия час да мине оттам вуйчо му. Той имаше нагоре ливади, ходил бил на ранина да си заведе косачите и да закара коня си да пасе. Като ги погледнал — изтръпнал, не можал очите си да повярва човека. Впуща се между тях; както държал свития юлар на коня си, развъртява го, пръсва ги като пилци.

Помня, дойде подире при мене тук Берберя, бог да го прости, разправя ми и тъй трепери цял. Пък като ме взеха дяволите, подскочих, отидох си у дома. На градинските баскии беше изправена мотичката, дръпнах я, че с топоришката… Син ми тъкмо хранеше под стълбата гугутките си. Набих го, както си го беше заслужил.

X

— На батя му се просълзиха очите от смях… Какво? Много си слушал да разправят за него, ами тази не беше ли я чувал досега?… Нали ти казах: че вий с буля какво сте видяли от деца. Питай нас с жената!

— Хе-е, туй, дето са ти го приказвали за конете по ливадите — то не е бозна що. Съберат се няколко души — той лятно време цяла чета момчета водеше подире си. Дето има из поляните оставени коне да пасат, избиват им коловете; ако са с букаи на краката — и тях се бяха научили да разкопчават: по двама, по трима намятат се на един кон и се втурнат накъдето им видят очите. Най-много ходеха нагоре по колибите да крадат сливи. Като лавнат кучетата да ги погнат колибарите, те препуснат конете, никой не може да ги стигне. Ще убягнат, слязат в ливадите. И няма да отидат барим да вържат конете, отдето са ги взели, ами ги пуснат тъй буща и те тръгнат из овесята. Че правят на хората пагуби, че ще ги хване пъдаря — никого от тях не го еня.

И какво ще се смисли за другите, когато, както казваше жената: нашия син себе си не жали!

На друго място той не ходеше да се къпи — в бездънка! От реката и от слънцето всяко лято два пъти като на змей му се обелваше цялата кожа.

Пък кога наближеше гроздобер — каквито поразии правеше по лозята!… Докато за едната хубост най-подир върза пъдаря у ореха всред лозето на кметовия дядо.

— Тази му слава чувал ли си я, батьо? Тя доде последната година, преди да свърши нашето училище, ама затуй беше като пискюл над всичко отгоре!

Нагодил се с четата си моя син върху прасковите и дюлите на кметовия дядо на лозето, два-три дена все там. Разпъдил ги веднъж, дваж пъдаря, третия път ги погнал пак — те, вместо да ударят на бяг, направеше се, че го не чуват, и си продължавали да шмулят вошките.

Той дошел при тях — на Берберя сестреника му дръпнал пушката, нашия му извил ръцете, другите пък му разпасват пояса и докато се усети човека, вързали го на ореха. Те си обрали спокойно дюлите и прасковите, тръгнали си, отишли си, пък пъдаря престоял цяла нощ там, докато на другия ден минали хора, та го отвързали.

Подире дохождаха пазвантите у дома, водиха ги на общината; някои от даскалите викаха, че няма да го приемат в училището.

— Ти какво клюмна глава, жена? Защо въздишаш?

Право: една ли, две ли са те неговите. Да седнеш до утре да ги разправяш, нямат свършване. Колкото грижи ни е задавал самичък той, от другите двама наедно и четвъртината не сме видели. Ами за туй отигра си момчето и в игрите си не остави дол, ни бърдо да не обходи. Хиляда работи похвана той самичък с ръка и себе си закали и изпита докрай. Неговото вилнение нагоре-надолу, неговото пъхание и блъскание навред отвори му очите за цял живот. Сега, за каквото и да му заговорим, от всичко разбира и с какъвто човек да седне — макар да е такъвзи опак и свадлив, — с всекиго ще срещне приказка.

И той асла самичък си казва: „Най-голямата сермия през живота си аз съм я спечелили с момчетата, когато тука всичко наоколо — и овошки, и ливади, и река — беше мое царство. В детинството си колкото съм познал и научил, подир нито книгите, нито училището са ми дали толкоз…“

Аз му вярвам и дип добре го проумявам, като казва тъй. То ний, като се впрегнем веднъж в грижите, отделяме се от сума нещо, по което сме тичали като деца. Хем нашата работа ни дърпа на хиляди страни. И туй те кара да извиеш и онуй да усучиш — всеки ден тряба не зная колко да премислиш с ума си и да прехвърлиш през ръката си. Пък той — откъснал се от целия свят, запрял се между четири стени, една книга гледа какво пише…

Скръстил ръце, и денем, и нощем само тя пред очите му. Каквото мисли, ще го мисли само на ум, каквото приказва, наизуст ще го приказва…

Мене все ме налита да го попитам, спомня ли си на времето какво му викам аз: — Да не тръгва подир брата си. Да си остане на тази земя, дето е расъл и играл. Още тогава виждах, накипява у него сила, ако не се намери място, дето да я излее, та цял живот ще напира в душата му и няма да го остави никога на мира.

Не ме послушаха — тъй и излезе.

XI

Дойде си батю му през лятото, приказваха, сговаряха се, наесен извади и него от ум — ще го води в Габрово. — Кой ще ви поддържа? — ги питам. Казват: — С туй, което дават на най-големия, и втория, ако изкара някоя пара в черковния хор там — той пее хубаво, — как да е ще преминат и двамата.

И още първата година, щом ги разпуснаха да си доде, изведнъж отлича, че неговото място не е там, дето е отишел. По-големия, и докогато в нашето училище се учеше, и подире от габровското като се връщаше, нито един път не си е отворил устата дума против даскал да рече. Пък втория — аз не се прибрах в къщи някога през лятото — да чуя за друго да приказва… Събрал горе на чардака десетина все като него от габровското училище, махат ръце и само туй разправят: еди-кой си даскал такъвзи бил, еди-кой си пък онакъвзи; тази книга пишела глупаво, онази нищо не струвала. И през приказка, през две чувам го и него, и другарите му току се запъват: „Аз на този даскал ще му кажа… Аз на онзи тази година не му сметнах, ама да има късмет догодина…“ Спра се под стълбите понякога, облегна се на дирека, слушам ги, слушам ги, че ми иде да отида да им река — ама не им реквам я! — Не ви се криви ни даскалите, ни букетата бре, момчета. На тези млади хубави години, напращяла сила у вас, земята наопаки да обърнете: защо сте се вързали у тази книга? В нея ли ще излейте силата си, и да я излейте, може ли нещо покара на листовете й, да го видите и да ви зарадва сърцето? Само ще ви се набира вътре и ще търсите на кого да си го изкарате. И ако покрай вас не си изтилеса някой даскал да му счупите главата, пак е работа…

Втората есен отиде пак, три ли, четири ли месеца минаха, току чухме: цялото училище в Габрово се разбунтувало срещу даскалите, нашия син с още няколко момчета ги изпъдили и посред зима всички заедно пешком преминали Балкана и чак в Сливен се отзовали. Да беше дошел някой по-рано да ми го рече, нямаше тъй право да го прокобя.

— Онези хора на колибата какво искат? Я, ти иди ги виж, жена. Тъкмо сме отворили тези приказки, сега не ми се става. Краставици ако търсят, аз напред откъснах десетина в паничка: е-е там горе на кола, дето е закачен…

— Та да си додем на думата. Оставил моя син и хор в черкова, отдето се поддържаше, и къщата, в която толкоз години брат му стоя — стопанката го гледаше като свой: къде отива, как ще се поддържа занапред и не помислил дори…

Ама забравих да кажа, че втората година той беше останал самичък в Габрово. Батю му свърши тамкашното училище и беше заминал вече да учи по-голяма наука в София. На него в учението му потръгна, отиваше му като по вода. И колкото по’ напредваше, толкози по му вървеше. В габровското училище даскалите му даваха двеста гроша на месец, като отиде в София, покачиха му на четиристотин.

Най-вече с помощта на по-големия и аз оттук колко ми стигаше ръка: както и да е, издържахме и втория да довърши в Сливен. Ама той нали навред с белите си върви, моя син и там накрай време завъртя една таквази… Остави се! Аз и досега крия, да не се научи жената.

Като си изкарал изпитите, накривил си калпака синковеца и я ударил съвсем през просото! Гледам аз: училищата ги затвориха, вече всички момчета, дето се учеха навън, дадоха си, прибра се и батю му — него го още няма. Два-три пъти оттука заръчвам на кираджии, на връщане от Сливен да му натоварят дрехите, да го доведат, ходят, викат го хората — само си намерва работа. Пък то защо било? Една гъркиня, вдовица с три деца, му завъртяла ума, увил се наоколо й, без малко щяла да му се татарузни на врата да се венчее за нея.

Добре че някои от неговите другари пошушнали на батя му, пък вдига се оттука той, отиде в Сливен, та едвам-едвам го вразуми.

XII

— Три краставици ли им продаде, жена? Ех и те са като нас работни хора. Сполай и на туй, което са дали. Седни тука… Разправям на батя все за малкия. — Какво? Ще му дотегнат моите приказки ли? — Я чуй той какво казва… Асла моя син да вземе да си разправи прилуките и блъскането в една книга, хамен като онези житиета на някой от мъчениците или светиите ще излезе. Едно време дето Граматика в събота подир вечерня на метоха ги четеше. Има да слуша света и да се чуди.

Ама да карам поред. Като свърши да го доведе батю му от Сливен, аз си рекох, за по-голяма наука в София не ще ходи той. Едно, нея година беше засуха, бостаня цял изгоря, нямахме пари в къщи масрафа си да посрещнем; друго, мислех си, и на него ще се е наситила вече душата да го пъдят и да се разправя. Пък и позагатнах на по-големия да видят да му намерят място за даскал и той като че ми пристана на думата.

Щом се заесени, изведнъж крейна глава по-малкия, пак не искаше и да ме чуе дори. Молих му се: да почака да изкара батю му, че тогава — той да го поддържа. Не, по-малкия не иска да си губи годините, още сега с него ще върви. Накара ме да тръгна пари със запис да вземам и — как изкарах първите две години, аз си зная. Заех от сарафина, че повторих, че и потретих, отидох след туй при стария кмет, та най-подир като не можах да намеря отникъде, на касата бостаня си заложих…

Третата година изкара батю му, пое той неговата грижа, пък аз захванах да се мъча дълговете да намалявам. Мина зимата, разтикви се земята, тъкмо ще се хващам да се приготвям за работа аз и си мисля — още няколко месеца, по-малкия изкарва и трима като се заемем, за две години свободно ще се разплатим. И току се разчу из града: в Софийското училище момчетата се разбунтували. Хем вече не срещу даскалите — срещу правителството и на, колко момчета със стражари

ги проводили при бащите им. Мене ме побиха тръпки изведнъж. Таквази работа без моя син няма да мине…

Подир няколко дена, една дъжделива, ветровита нощ, ний бяхме вече заспали, чувам, някой хлопа на пътните врата. Като отворих да погледнах — нашия син, окалян, объхтян, едвам се държи на краката си. Влязохме в къщи, захвана да разправя: два дена вървял пешком и коня на стражарят му духал във врата… Слушам го аз и едно ме е яд, друго — като го гледам тъй: не ми дава сърце да го погълча.

Млада душа нали е — два-три дена не минаха, отпочина си, забрави теглило и като че не иска да знай ни, че са го изпъдили, ни какво ще стане с него занапред — разсмя се, зашегува се, наоколо му и цялата къща се развесели.

. . . . . .

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

http://chitanka.info

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.